

KAMUOYU, MEDYA VE DEMOKRASİ

Doç. Dr. Nejdet ATABEK*

ÖZET

Toplumsal yaşamın kalitesinin artırılması siyasal sistemin iyileştirilmesinden ayrı düşünülemez. Kamuoyu, demokratik siyasal sistemin temel taşlarından biridir. Demokrasinin olmazsa olmaz koşulu kamuoyu tarafından sisteme gösterilen rızadır. Çağdaş demokratik rejimlerin geliştirilmesindeki yeri nedeniyle kamuoyu olgusunu çeşitli boyutlarıyla ele almak önemlidir. Bu makalede, demokratik rejimlerin en önemli unsurlarından biri olan kamuoyunun tarihsel süreçte nasıl ortaya çıktığı, demokratik toplumsal gelişme ile kamuoyu arasındaki ilişki, medyanın kamuoyu oluşumundaki rolü, kamuoyunun demokratik rejimlerdeki önemi ve gücü incelenmektedir.

KAMUOYU KAVRAMININ ORTAYA ÇIKIŞI VE TANIMI

Kamuoyu kavramı Latince'deki **publicus** ve **opinion** sözcüklerinden türetilerek Batı dillerine giren ve İngilizce'de **public opinion** sözcükleriyle ifade edilen bir kavramdır. Batılı ülkelerden dilimize geçen kamuoyu kavramının karşılığı olarak ilk zamanlar efkariumumiye, halk efkari, amme efkari, kamu efkari gibi kavramlar kullanılmıştır. Günümüzde ise kamu ve oy sözcüklerinin bileşimiyle kamuoyu olarak tek bir sözcük halinde dilimize yerleşmiştir.

Kamuoyu kavramını ilk kez 1741'de "halkın düşüncesi" anlamında İngilizler kullanmışlardır. Fransa'da ise bu kavramı ilk kez 1744'de Rousseau "toplumun tavrı" anlamında kullanmıştır. Fransız krallığının maliye bakanlığını yapan Neker de 1780'lerde kamuoyu kavramını yaygınlaştıran ilk kişi olarak bilinir. Hükümetin mali politikalarına destek sağlamak ve devlete kredi verenlerin güvenini kazanmak için hükümet hesaplarının durumunu yayınlayan Neker, "... sadece kuramsal olarak

---

*Anadolu Üniversitesini, İletişim Bilimleri Fakültesi

düşünenlerin ... kamuoyunun önemini dikkate almakta başarısız olduklarını" dile getirerek kamuoyunun önemini vurgulamıştır (aktaran Price & Roberts, 1992, s. 8-12).

Kamuoyu olgusu asıl olarak 20. yüzyılın başından itibaren bilim adamlarının üzerine eğildikleri bir konudur. Bunun nedeni, 18. ve 19. yüzyıllarda belirginlik kazanmaya başlayan sanayileşme, şehirleşme, demokratikleşme, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ve okuryazarlık oranındaki artışın çağdaş anlamda kamuoyu olgusunu da beraberinde getirmesidir.

Kamuoyu konusunda çalışmalar yapan James ve Baldwin adlı bilim adamları 19. yüzyılın sonlarında sosyal bir varlık olan insanın tutumlarının ve düşüncelerinin, iletişim ve toplumsal yaşam aracılığıyla biçimlendirildiğini dile getirdiler. James ve Baldwin kamuoyunu "çok sayıda bireysel düşüncenin kamunun tartışma alanına girmesi durumuna asla indirgenemeyecek, 'geniş bir zihin' içinde biçimlenen karşılıklı etkileşimlerin bir ürünü" olarak tanımladılar. Başka bir deyişle düşünceler bireyler kadar gruplara da aitti ve "sadece tek tek birey düşüncelerinin bir yığını değil, karşılıklı iletişimin ve etkileşimin ortak bir ürünü"ydü. 20. yüzyılın başında Cooley de grupların düşüncelerini bireyinkine çok benzer bir şekilde oluşturduklarını ileri sürdü. Ona göre birey bir sorun ile karşılaştığında sorun hakkındaki gerçek düşüncesinin ne olduğuna karar vermeden önce soruna ilgi gösterir, zaman ayırır; ilgili fikirleri, duyguları için zihnini yoklar. Kamuoyu da sorunun ne olduğuna birlikte karar veren, sorunun niçin kamuyunu ilgilendirdiğini soran ve ne yapılabileceğini araştıran insan gruplarının içinde oluşur (aktaran Price, 1989, s. 782-783).

Kamuoyu olgusunu anlayabilmek için kamu kavramını incelemek gerekir. Sosyal bilimciler günümüzde kamu kavramını grup ile eşanlamli olarak kullanmaktadır. Karşılıklı etkileşim ve süreklilik grubun en önemli iki özelliğini oluşturur. Bir grubun kamu olarak tanımlanabilmesi için şu özelliklere sahip olması gerekir: **a-** Kamu bir sorun etrafında geçen iletişim sayesinde varolur. **b-** Kamuyu oluşturan bireyler her zaman sıkı bir şekilde organize olmazlar. **c-** Kamu, aktif ve pasif üyelerden oluşan katmanlara sahiptir. **d-** Kamu geliştikçe büyüklüğü ve şekli de değişir. **e-** Kamu, sorunla birlikte ortaya çıkar ve sorunla birlikte kaybolur. Kamu, belirli bir olay veya sorun etrafında belirli bir zamanda oluşan gruptur. Bazen az sayıda katılımı oluşabilen kamu bazen de toplumun genelini ilgilendiren konular etrafında geniş katılımı oluşur.

Bir gruba ait kanaatin/görüşün kamuoyu görüşü olarak değerlendirilebilmesi için sahip olması gereken koşullar arasında şunlar yer alır: **a-** Sorun olmalı. **b-** Gruptaki kişiler iletişim içinde olmalı. **c-** Tek tek bireylerin değil grubun ortaklaşa fikri olmalı. **d-**

Dile getirilen görüşün bir karar mekanizmasını, bir kuruluşu veya değişik toplumsal görüşleri bir amaç doğrultusunda harekete geçirme arzusu olmalı. İlk zamanlar, belirli bir sorunla karşılaşan insanların mevcut verileri tartarak bilinçli ve rasyonel bir şekilde kamuoyu oluşturdukları düşünülüyordu. Ancak daha sonra yapılan araştırmalar, somut toplumsal sorunlar karşısında beliren kanaatleri, kamuya ait önceden “biçimlenmiş” tutum ve kanaatlerin tayin ettiğini ortaya çıkardı. Kamuoyu kavramının tek bir tanımını yapmak mümkün değildir. Bilim adamları kamuoyunun değişik yönlerine vurgu yapan bazı tanımlar geliştirmişlerdir.

Kapani (1992:147) kamuoyunu, “belirli bir zamanda, belirli bir tartışmalı sorun karşısında, bu sorunla ilgilenen kişiler grubuna veya gruplarına hakim olan kanaat” olarak tanımlamaktadır. Atabek (1996, s. 865)’e göre kamuoyu, “bir grup insanın ortaklaşa ilgisini çeken sorunlar hakkında belirli karar mekanizmalarını veya çeşitli toplumsal kesimleri harekete geçirmek amacıyla ifade edilen görüşleri”dir. Alankuş Kural (1995, s. 11) da kamuoyunu, “kamusal alanda kendini temsil ve ifade etme imkanı bulabilen hakim çoğunluklar ile muhalif azınlıkların kamusal ve özel yaşam alanında güncellenen tartışmalı konularla ve ortak çıkarlarla ilgili olarak geliştirdikleri düşünce, kanaat ve edimler” olarak tanımlamaktadır.

Kamuoyunu sadece yukarıdaki tanımlardaki gibi algılasak bazı şeyleri gözden kaçırıyoruz demektir. Çünkü insanlar belirli konularda düşüncelerini oluştururken pek çok etkiler altındadır. Bunlar arasında bireyin kişisel özellikleri, bireyin içinde bulunduğu gruptaki etkin kişiler, toplumun siyasal ve kültürel yapısı, çevresel unsurlar (kırsal veya kentsel yerleşim birimlerinde yaşamak gibi) ve bireyin içinde yer aldığı birincil ve ikincil grupların bireye etkisi sayılabilir.

KAMUOYUNUN ORTAYA ÇIKIŞI: ÖZEL VE KAMUSAL ALAN AYRIMI

Özel ve kamusal alan ayrımı, kamuoyu olgusunun tarihsel süreçte ortaya çıkışının kavranmasında büyük bir öneme sahiptir. Özel ve kamusal ayrımı Antik Yunan’daki “kent devleti” olarak tanımlanan polis’lere kadar uzanmaktadır. O dönemde özgür yurttaşların ortak kullandığı polis’in alanı (koine) tek tek şahıslara ait olan alandan (oikos) kesin olarak ayrılmıştı. Antik Yunan’da kamusal yaşam “agora” denen kent merkezindeki açıklık alanlarda, mahkemelerde, tiyatrolarda, meclis görüşmeleri sırasındaki müzakerelerde, savaş ve savaş oyunlarındaki ortak eylemlerde geçerdi. Özel yaşam ise aile içi ilişkileri ve ailenin kendi gereksinimlerini karşılamak için yürüttüğü üretim etkinliklerini (tarla, bağ, bahçe işlerini) kapsıyordu. Antik Yunan’ın kentlerinde yaşayanlar için kamusal alan, özel alan karşısında bir özgürlük alemi gibi durdu.

Toplumsal sorunlar kamusal alanda yurttaşlar arasındaki konuşmalarda dile getirilir ve şekillenirdi. Roma döneminde de özel alan kamusal alan ayrımı devam etmiştir. Özel yaşamın merkezinde ev yer alırken, kamusal yaşam kent kültürünün hakim olduğu yerleşim birimleri olan civitas'lardaki forum diye adlandırılan açıklık alanlarda, kamu binalarında, tiyatrolarda, alış veriş yerleri ve spor alanlarında geçerdi (Alankuş Kural, 1995, s. 13-19).

Roma İmparatorluğu'nun İ. S. 476'da parçalanmasının ardından ortaya çıkan feodal krallıklar güçlü merkezi yönetimler kuramadılar. Derebeyleri ve imtiyazlı şehirler kendi başlarına buyruk oldu. Bu şekilde girilen yeni dönemde siyasi otorite boşluğu yaşanmış ve Hıristiyan Kilisesi temsil ettiği ruhani otorite ile bu boşluğu doldurmuştur. Ortaçağın başlarında kamusal ve siyasal alanların iktidar edenlerin (kralların) şahsında birleşmesi sonucunda Antik Yunan ve Roma dönemindeki katılımcı "kamusallık"ın yerini "temsili kamusalılık" almıştır (Habermas, 1997, s. 71). Sarayda yapılan şenlikler, askeri yürüyüşler, sportif yarışmalar vb. hepsi temsili hale gelmiştir. Bu ortamlarda kamunun kendini ifade edebilme olanağı yoktu. Hıristiyanlığın ve feodal rejimin Avrupa kıtasına yayılmasıyla birlikte halk siyasal alanda mutlakiyetçi rejimlere, dini bakımdan da skolastik doğmalara boyun eğmiştir. Bu koşulların egemen olduğu ortaçağ boyunca kamuoyunun varlığından söz etmek mümkün değildir.

Feodal dönemde temel geçim kaynağı tarımsal üretime, dolayısıyla servetin kaynağı da toprak mülkiyetine dayanıyordu. Özellikle 12. yüzyıldan itibaren ticaretin gelişmesiyle birlikte burjuva sınıfının çekirdeğini oluşturan tüccarların ortaya çıkarak kent yaşamının canlanmaya başlaması, aynı zamanda feodalizmin temellerinin sarsılması anlamına da geliyordu. Sosyal yaşamda meydana gelen bu değişiklikler feodal şatoların dışında da etrafı surlarla çevrili burg adı verilen yerleşim birimlerinin ortaya çıkmasına yol açtı. Ticaret için elverişli olan bu yerleşim birimleri modern anlamda kentlerin ilk biçimlerini oluşturuyordu. Bu kentlerin en büyüğü 13. yüzyılda 240 bin nüfusuyla Paris'ti. Diğer önemli kentler ise önce İtalya ve İngiltere'de ortaya çıkmışlardır. (Ağaoğulları ve Köker, 1991, s. 185). Kentlerin ortaya çıkışı, kent sakinlerinin (burjuvazi) de ortaya çıkışı demektir. Özgürlüklerini satın alarak kentlere gelen köylülerin oluşturduğu bu sınıf, köylülerden farklı olarak evlenme ve seyahat edebilme özgürlüklerine sahipti (Ergüder, 1993, s. 59).

Burjuva sınıfının ortaya çıkışı ve kentlerin canlanması, Rönesans (1300-1600) ve Reform (1520-1660) hareketleri ile ortaya çıkan zihinsel aydınlanmanın önünü açmıştır. Rönesans ve Reform hareketleri sayesinde kilisenin insanlar üzerindeki etkisi önemli ölçüde azaltılmış ve kamuoyu olgusunun ortaya çıkmasına zemin hazırlanmıştır. Bu

nedenle kamuoyu daha çok Aydınlanma Dönemi'nin (1650-1800) bir ürünüdür. Kamuoyu kavramının ortaya çıkmasında dönemin önemli düşünürleri Hobbes, Locke ve Rousseau'un da önemli katkıları olmuştur.

Aydınlanma Dönemi'ni hazırlayan gelişmeler arasında şehirlerin büyümesi, nüfus artışı, matbaanın icadı, eğitimin yaygınlaşması, ücretli emeğin ve para ekonomisinin ortaya çıkması sayılabilir. Ayrıca, burjuvazinin asıl olarak kendisi için verdiği bireysel hak ve özgürlük mücadelesi (mülk edinme ve onu koruyabilme, ticaret yapabilme, yerleşme ve seyahat edebilme, ticari ayrıcalıklardan yararlanabilme ve en önemlisi oy kullanabilme) 18. yüzyıl Avrupa'sının toplumsal koşullarını hazırlayan nedenler arasındadır. Tüm bu gelişmeler Avrupa'da 17. ve 18. yüzyıllarda Batı uygarlığının modern çağa geçişini simgeleyen önemli bir zihinsel devrim sürecini ortaya çıkardı. Aydınlanma döneminin en belirleyici iki unsuru olan hümanizma ve demokratik ideoloji bireylerin ve toplumun gündemine yerleşti. Toplumsal yaşamda görülen bu gelişmeler sayesinde Batı Avrupa'da artık çağdaş anlamda kamuoyu olgusundan söz etmek mümkün hale geldi.

18. yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkan büyük kentler çağdaş anlamda kamuoyu olgusunun toplumsal yaşamda yer edinmesinde büyük rol oynamıştır. O dönemde dünyanın en büyük kentleri Londra ve Paris'ti. Kentlerin gelişmesi sarayın ve kralın denetiminden ayrı olarak toplumsal yaşam içinde bir hareketlilik ortaya çıkardı. Merkezini büyük kentlerin oluşturduğu kamusal alanda çok çeşitli toplumsal gruplar bir araya gelme olanağı buldu. Bu dönemde Fransa'da salonlar, İngiltere'de kahvehaneler ortaya çıktı. Londra'daki kahvehaneler gazetelerin okunduğu, edebi eserlerin ve diğer sanatsal etkinliklerin tartışıldığı başlıca bilgilenme ve haberdar olma yerleriydi. 18. yüzyılın başında Londra'da kahvehane sahipleri gazeteleri kendileri basıp yayınlamaya başladılar. 1729'da da gazete yayıncılığı alanında tekel hakkı elde edebilmek için İngiliz hükümetine başvuruda bulundular (Price, 1992, s. 9). Kahvehanelere sadece okumuş kesimler ve aristokratlar değil, orta sınıfa mensup insanlar, sanatkarlar ve küçük esnaf da gidebiliyordu. Bu mekanlarda insanlar sohbet eder, gazete okur ve çeşitli konularda tartışırlardı. Bu ortamlarda insanlar arasında mevki farkı gözetilmezdi; bireyler bir konuda yetkin olsun ya da olmasın, birbirlerini tanısin ya da tanımasın çeşitli konularda tartışırlardı (Sennet, 1996, s. 111).

18. yüzyılın Paris'inde büyük yazarların hepsi temel düşüncelerini öncelikle akademik ortamlarda ve salonlarda tartışmaya açıyordu. Salonlar, müzik alanında olanlar da dahil olmak üzere eserlerin ilk sunulduğu ve kabul gördüğü mekanlar durumundaydı. O dönemde Almanya'da gelişmiş kentler yoktu. Londra'da kahvehanelerde ve Paris'te salonlarda çeşitli toplumsal kesimlerin bir araya gelerek

oluşturduğu toplulukların benzerini Almanya’da yemek davetlerinde bir araya gelen topluluklar oluşturuyordu. Sözü edilen mekanlarda bir araya gelen toplulukların bileşimi, büyüklüğü, davranış tarzı, akıl yürütme ortamı ve onlara yön veren konular birbirinden ne kadar farklı olsa da hepsi özel şahıslar arasında süreklilik kazanma eğilimi taşıyan bir tartışmayı örgütlediler (Habermas, 1997, s. 103-106). Bu özellikleriyle 18. yüzyılda İngiltere’de kahvehaneler, Fransa’da salonlar ve Almanya’da yemek davetleri bugünkü anlamda kamuoyunun ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Özel ve kamusal alanların birbirinden ayrılması 18. yüzyılda kapitalist ekonomik gelişmelerin başlamasıyla ve ardından bölgesel devletlerin ortaya çıkmasıyla mümkün olmuştur. 18. yüzyılda kamusal sözcüğü artık kralın şahsından ayrı olarak nesnelleşmekte olan devleti ifade etmektedir. Temsili kamunun bağlı olduğu güçler kilise, krallık ve feodal beyler 18. yüzyılın sonundan itibaren ayrışma sürecine girerler. Kilisenin konumu reform hareketiyle belirlenir. İnanç ve ibadet özel bir meseleye dönüşür ve bunun sonucu özel alanda yerini alır. Krallık otoritesinin ayrışmasına damgasını vuran ilk gelişme ise kamu bütçesinin feodal beyin özel mülkünden ayrılmasıdır. Böylece kamunun/devletin kurumlarını oluşturan bürokrasi, ordu ve kısmen de yargı saray karşısında nesnelleşir. Zümreler bakımından egemenliğe yönelik unsurlar olan feodal beyler ve burjuvazi kamu erkini içeren organlara, meclise ve parlamentoya dönüşürler. Şehirlerdeki ve kırsal kesimdeki mesleki zümreler de devletin karşısında yer alacak olan “burjuva kamusal alan” a dönüşürler (Habermas, 1997, s. 70-72).

Burjuva kamusal alanın ortaya çıkmasında diğer unsurların (kent yaşamının canlanması, salonlar, kahvehaneler vb.) yanı sıra 17. ve 18. yüzyıl Avrupa’sında basın yaşamında görülen canlanma da büyük oranda etkili olmuştur. Bu dönemin gazeteleri sıradan insanlara değil daha çok içinde subayların, profesörlerin, öğretmenlerin, hekimlerin ve okuryazar halktan kişilerin bulunduğu tahsilli zümrelere ulaşıyordu. Bunlara yayıncı, imalathane ve atölye sahibi türünden ilk kapitalistler de eklenebilir. Ortaya çıkan bu tahsilliler zümresi “yeni burjuva” tabakası” diye adlandırılır. Bu tahsilliler zümresi, “ilk burjuva” olarak kabul edilen zanaatkar ve esnaf zümresinden tamamen ayrı bir oluşumdur. Tahsillilerin oluşturduğu bu yeni burjuva tabakası, 17. ve 18. yüzyılda kamu erkini karşısında burjuva kamuoyunu meydana getirdi. Habermas (1997, s. 84-87). 17. ve 18. yüzyılda devletin karşısında ortaya çıkan burjuva kamuoyunun oluşturduğu bu platformu “burjuva kamusal alan” olarak adlandırır. Burjuva kamusal alan, görece olarak küçük ölçekli ve bağımsız yazılı basının gelişmesiyle ortaya çıkan kitlesel iletişimin teşvik ettiği bir iletişim ve tartışma alanıydı. Habermas’a göre burjuva kamusal alan, devlet otoritesinin eleştirilebildiği, devletin de

bilgilendirilmiş ve muhakeme edebilme gücüne sahip bir kamunun önünde kendini savunabildiği bir forum oluşturmaktaydı .

17. ve 18. yüzyılda Paris ve Londra'daki salon ve kahvehanelerde başlangıçta edebiyatla ilgili tartışmaların yapıldığı bir alan olarak ortaya çıkan burjuva kamusal alan, daha sonra doğrudan siyasal sorunların tartışıldığı bir alan haline gelmiştir. Bu dönemde ortaya çıkan gazete ve dergiler söz konusu tartışmaları daha kolay yapılı hale getirmiştir. Habermas (1997, s. 196-201) 18. yüzyılda ortaya çıkan burjuva kamusal alanın, 19. ve 20. yüzyıllarda devletin, sermayenin ve çeşitli çıkar gruplarının etkisiyle kitle iletişim araçlarının yarattığı sözde bir kamusal alana dönüştüğünü belirterek, feodal dönemin kamusalının geri geldiğini ileri sürmekte ve bu durumu da "yeniden feodalleşme" olarak nitelemektedir. Thomson (1990) ise herkese açık, katılımcı, eleştirel ve özgür tartışma platformu olarak burjuva kamusal alanın, 18. yüzyıl Avrupa'sının tarihsel koşullarında bile hiçbir zaman tam olarak gerçekleşmediğini savunmaktadır. Bu bilim adamına göre burjuva kamusal alan 19. ve 20. yüzyıllarda ise radikal bir şekilde dönüşüme uğramıştır.

Siyasal, ekonomik ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle 19. ve 20. yüzyıllarda toplumsal koşullarda önemli değişiklikler yaşanmıştır. Bu nedenle de burjuva kamusal alan daha önceleri sahip olduğu zemini kaybetmiştir. Ancak bu yüzyıllarda da yaşanan ekonomik ve siyasal gelişmeler sonucu burjuva kamusunun ve kamu erkinin karşısına alternatif kamular çıkmıştır. Böylece yönetilenlerin çeşitli şekillerde kamusal alana girmeleri 19. yüzyılda Batı'nın siyasal sistemini dönüştürerek ona bugünkü liberal-demokratik niteliğini kazandırmıştır. Bir başka deyişle 19. yüzyılda kapitalizm bir yandan dünyada hakim bir ekonomik sistem olurken diğer yandan da sisteme muhalif grupların kamusal alana çıkmalarına yol açmıştır. Bu nedenle, 19. ve 20. yüzyıllarda kamusal alanın parçalanması/yok olması değil çoklaşması söz konusudur (Alankuş Kural, 1995, s. 196-201).

DEMOKRATİK GELİŞİM VE KAMUOYU

18. yüzyıldan önce entelektüel etkinlikler ayrıcalıklı sınıfların tekelindeydi. Kamuoyu görüşü olarak nitelendirilebilecek düşünceler de sınıfa, ırka, dine, bölgeye vb. göre farklılıklar gösteriyordu. Ulaşım ve haberleşme olanaklarının kısıtlılığı da yöneticilerin düşüncelerini toplumun alt katmanlarına iletebilmelerini, dolayısıyla kamuoyu oluşturabilmelerini engelliyordu. Bu durum 19. yüzyılda fikirlerin serbestçe değiş tokuş edilebileceği toplumsal bir yapının temellerinin atılmasıyla değişmeye başladı (Atabek ve Dağtaş, 1998, s. 187-188).

18. yüzyıldan önce halkın görüşlerini çok az dikkate alan, mevcut düzeni tehdit eden hareketleri genellikle zor kullanarak bastırmayı tercih eden Avrupa'daki siyasal iktidarlar 19. ve 20. yüzyıllarda yaşanan demokratik gelişmeler sonucu bu tutumlarını değiştirmek gereğini duydular. 19. yüzyıl boyunca pek çok ülkede genel oy hakkı için süren mücadeleler sonucu 20. yüzyılın başından itibaren dünyanın pek çok yerinde seçimler, parlamento vb. sistemler aracılığıyla halka danışmanın resmi mekanizmaları kuruldu ve toplumun alt katmanlarından insanlara oy verme hakkı yaygınlaştı. Genel oy hakkının tanınmasıyla birlikte hükümetler artık programlarını ve politikalarını oluştururken kamuoyunun görüşlerini dikkate almak durumunda kaldılar. Demokratik ülkelerde artık kamuoyunun önemsiz olduğunu söylemek olanaksız hale geldi. Çünkü demokratik sistemlerde adaylar ve siyasi partiler seçimle yönetime gelirler ve dolayısıyla seçimi kazanmak için de kamuoyunun ikna edilmesi gerekir (Ginsberg, 1986, s. 11).

Batı demokrasilerinde bulunan düşünce özgürlüğü, siyasi iktidarlar tarafından yapılandırılan ve sürdürülen bir kamu alanıdır. Kendiliğinden ortaya çıkmamıştır. Bu alanın varolabilmesi için siyasi iktidarlar 19. ve 20. yüzyıllar boyunca yoğun bir şekilde eğitim, iletişim ve hukuk alanlarında çalışmalar yapmışlardır. Ancak, kamuoyunun önemli hale gelmesi, onun siyasal iktidarlar tarafından yönlendirilmesi durumunu da ortaya çıkarmıştır. Batılı ülkelerdeki iktidarlar kitlelerin düşüncelerini, olaylara ve sorunlara bakış açılarını belirli kalıplara oturtmak için pazar mekanizmalarından yararlandılar. 19. ve 20. yüzyıllarda batıda kurulan “serbest düşünce platformu” toplumdaki ayrıcalıklı kesimlerin inanç ve düşüncelerinin etkili bir şekilde yayılmasını sağlarken, daha alt toplumsal sınıfların veya katmanların ideolojik ve kültürel bağımsızlığını sınırladı. Piyasa kurallarının geçerli olduğu serbest düşünce platformu, üst sınıfların ekonomik ve siyasal çıkarlarını korur ve sürdürür; ayrıcalıklı sınıflara toplumun diğer tüm kesimleri için varolan siyasal ve sosyal alternatifleri tanımlar (Ginsberg, 1986, s. 72-87).

KAMUOYU VE MEDYA

Toplumsal ve teknolojik gelişmelere paralel olarak medyanın giderek yaygınlaşması, siyasal iletişimin kişiler arası iletişime olan bağımlılığını azaltmıştır. Vatandaşlar, asıl olarak medya aracılığı ile siyasal gelişmeleri izler, hükümetin politikaları, ülkenin karşı karşıya olduğu iç ve dış sorunlar hakkında bilgi sahibi olurlar. Günümüzde insanlar bizzat yaşayarak öğrenemedikleri olay ve olguları, çok büyük

ölçüde, kendilerine medyanın yansıttığı biçimde, onlar tarafından yapılan tanımlamalara göre yeniden ve “inşa” yoluyla kavrarlar (Kaya, 1999, s. 24).

Demokratik rejimlerde medyanın iki temel işlevinden söz edilmektedir. Birincisi, medyaya kamu adına gözetim rolü yüklemektedir. Daha çok siyasal iktidarların gözetimi biçiminde algılanan bu işlev medyanın dördüncü güç olarak nitelendirilmesini de beraberinde getirmektedir. Dördüncü güç kavramıyla medyaya, demokratik siyasal sistem içinde kendi başına halkın gözü ve kulağı olan, doğruyu ve haklıyı temsil eden, siyasal iktidarı denetleyen ve gözetleyen, toplumun üretim ilişkilerinin belirleyiciliğinden bağımsız ideal bir görev atfedilir (Erdoğan, 1999, s. 34). Medyanın yerine getirmesi beklenen ikinci işlev ise, farklı görüş ve düşüncelere yer vererek “serbest düşünce pazarı”nın oluşmasına katkıda bulunmaktır. Medya bu işlevini ancak serbest rekabet koşullarında, kamusal yayıncılığa da olanak sağlandığı durumlarda ve medya sektöründe tekelleşmenin engellendiği ortamlarda gerçekleştirebilir.

Medya kuruluşları arasındaki rekabet, kamu sorunları üzerine görüş çeşitliliğini teşvik ettiğinden önemli bir işleve sahiptir. Sermaye, hükümet ve baskı grupları tarafından etkilenmeyen, bağımsız ve güçlü medya kuruluşları değişik görüş açılarını gündeme getirme yeteneğine ve arzusuna sahiptir. Medyada farklı görüş açılarına yer verilmesi, kamuoyunda tartışmanın ve fikir alış verişinin sürmesini, bu da vatandaşların sürekli bilgilendirilmesini olanaklı kılar. Bilgilendirilmiş vatandaşların karşılıklı tartışma ve görüş açıklaması yoluyla ortaya çıkan kamuoyu görüşü sayesinde de hükümet ve belirli karar mekanizmaları kamuoyu görüşleri doğrultusunda yönlendirilir. Böylece halkın kendi kendini yönetme ilkesine dayanan demokrasi fikri meşruiyet kazanır.

Medya kuruluşları özünde ticari birer işletme olduklarından piyasanın kuralları bu kuruluşlar için de geçerlidir. Medya sektöründe sermaye yoğunlaşması veya tekelleşme eğilimlerinin artması nedeniyle medya kuruluşlarının belirli ellerde toplanması demokratik siyasal sistemin sağlıklı bir şekilde işleyişi adına önemli riskleri de beraberinde getirmektedir. Medya 1970’li yıllara kadar “geleneksel olarak halk merkezli, özel mülkiyet karşısında kamu ruhlı, öncelikle demokrasinin korunmasıyla ilgilenen, siyasal bakımdan aktif bir girişim” (Erdoğan, 1999, s. 39) olarak tanımlanıyordu. Medya kendisine atfedilen bu üstün özellikleri günümüzde kaybetmiştir.

Medyanın belirli bir sınıfsal konuma sahip kişilerin elinde toplanması ve reklam gelirlerinden mahrum olmamak için belirli güç odaklarıyla iyi geçinme zorunluluğu

akla bu kuruluşların ne kadar güvenilir olduğu sorusunu getirmektedir. Medya kuruluşlarına sahip olan sermaye grupları, ekonomik ve siyasal çıkarları doğrultusunda belirli konulara ağırlık vererek izleyicilerin ilgisini istedikleri yöne çekebilirler. Welch ve Comer'ın (1975, s. 228) belirttiği gibi medya en önemli tarafılığını haber konusunu seçerek yapar. Seçilen konu bazılarının yararınayken diğer bazılarının yararına değildir. Lasorsa (1991) da medya sektöründe yaşanan sermaye yoğunlaşması veya tekelleşme olguları sonucunda medya kuruluşlarının, siyasal sorunların canlı bir şekilde tartışılması yolunu açarak okuyucu çekmeye gereksinim duymadıklarını belirtmektedir.

Demokratik rejimlerde kuramsal olarak medya ve kamuoyu bir araya gelerek siyasal iktidarın vatandaşlarına karşı sorumluluklarını yerine getirip getirmediğini denetlerler. Medya ile kamuoyu arasındaki ilişki iki biçimde değerlendirilebilir. Birincisi, medya kamuoyunun sesi, bir başka deyişle ortaya çıkan kamuoyunun yansıtıcısıdır. İkinci görüşe göre ise medya kamuoyunun düzenleyicisi, hatta yaratıcısı durumundadır. Ancak medya ve kamuoyu ilişkisi çerçevesinde ifade edilen süreçler çoğu zaman birbirinin içine geçmiş durumdadır. Genel olarak ifade etmek gerekirse, demokratik rejimlerde medya, kamuoyunu oluşturma ve oluşan kamuoyunu yansıtma işlevlerine sahiptir. Ancak medya, özünde ticari bir kuruluş olması nedeniyle her zaman kamuoyunun çıkarları doğrultusunda çevreyi etkilemez. Zaman zaman iktidarın, çeşitli çıkar çevrelerinin ve kendi özel çıkarlarının gerçekleşmesi için de kamuoyunu yönlendirebilir (Atabek ve Dağtaş, 1998, s. 227-228).

KAMUOYU VE DEMOKRASİ

Demokrasinin olmazsa olmaz koşulu, kamuoyu tarafından sisteme gösterilen rızadır. Demokratik rejimlerde rızanın baskıya başvurulmadan kazanılması ancak yönetenler ve yönetilenler arasındaki iletişim kanallarının açık olması ile mümkündür. Demokrasi, toplumsal rızanın dile getirilmesini sağlayan serbest seçimleri kendisine temel alır. Bu sayede yurttaşlar seçimler aracılığıyla kendilerini yönetecek olanları seçerek yönetime katılmış olurlar. Demokrasilerde seçmenlerin oy verme sırasında en akılcı ve rasyonel kararları verebilmeleri, seçtiği yöneticileri denetleyebilmeleri, onların uyguladıkları politikardan ve yaptıkları işlerden haberdar olabilmeleri ancak medya sayesinde mümkündür (İrvan, 1994-95, s. 76). Demokratik rejimlerde halkın yöneticileri denetlemesi sadece düzenli aralıklarla yapılan seçimler ve medya ile sağlanmaz. Bunların yanı sıra baskı grupları, çıkar grupları ve dolayısıyla kamuoyu aracılığıyla da siyasal iktidarlar üzerinde sürekli bir denetim söz konusudur. "Gelişmiş demokratik bir sisteme sahip ülkelerde kamuoyu düşüncesinin önem taşıdığı, kamuoyunun siyasal yaşamda kendisini bir güç olarak hissettirdiği, hükümetlerin siyasal kararlarını etkilediği, yöneticilerin kamuoyuna karşı sorumluluk taşıdığı, farklı toplumsal

kesimlerin varlığının kabul edilerek bunlar arasında uzlaşma sağlanmaya çalışıldığı görülür” (Bektaş, 1996, s. 241-251). Demokratik sistemlerde siyasal iktidarlar kamuoyuna büyük önem verir ve onun özgürce oluşumuna olanak sağlar.

Demokratik rejimlerde çok yönlü etkiler altında oluşan kamuoyunun siyasal iktidarların aldıkları kararları etkilediği ilkesi genel kabul görür. Ancak, demokrasi bakımından en gelişmiş toplumlarda bile kamuoyunun tam anlamıyla özgür bir şekilde oluştuğu ileri sürülemez. Çünkü toplum farklı çıkarlara sahip kesimlerden oluşur ve kamuoyunu etkilemeye çalışan çeşitli çıkar ve baskı gruplarının ellerindeki olanaklar eşit değildir. Ekonomik olarak daha güçlü olan toplumsal kesimler görüşlerini duyurabilmek, dolayısıyla kendi görüşleri doğrultusunda kamuoyu oluşturabilme bakımından daha şanslıdır. Bu nedenle, kamuoyunun oluşmasına uygun ortam sağlama bakımından demokratik rejimler ideal değil ancak totaliter ve gelişmekte olan ülke rejimlerine göre daha elverişlidir.

Totaliter rejimlerde ise kamuoyu siyasal iktidarın sahip olduğu resmi ideoloji ve görüşler doğrultusunda oluşturulmaya çalışılır. Bu ülkelerde medya tamamen siyasal iktidarın tekeli veya kontrolü altında bulunur. Yönetici kadrolar medya sayesinde sistemli, tek yönlü ve yoğun propaganda yaparak kamuoyunu istedikleri yönde oluşturma olanağına sahiptir. Totaliter rejimlerde tek yönlü propaganda ile oluşturulan güdümlü bir kamuoyundan söz edilebilir. Ancak, uygulamada her zaman bu sonucun ortaya çıktığı ileri sürülemez. Otoriter rejimlerde gerçekte resmi ve örtülü olmak üzere iki tür kamuoyunun varlığından söz edilir (Daver, 1968, s. 233-255). Resmi kamuoyu, açıktan açığa ifade edilen, iktidarı elinde bulunduranların görüşleri doğrultusunda oluşturulan kamuoyudur. Örtülü kamuoyu ise fısıltı halinde gelişen, siyasal iktidara muhalif olarak oluşan kamuoyudur.

Siyasal rejimler ve hükümetler halkın rızasına dayandığı sürece daha güçlü olurlar. Ancak, özellikle demokrasinin yeterince olgunlaşmadığı gelişmekte olan ülkelerde iktidarlar, halkın genel kabulünü kazanmadan da iktidarlarını sürdürebilirler. Bunun için de iktidarlarını burjuvazi, aristokrasi, asker gibi toplumun genellikle en etkin bazı kesimlerine dayandırmayı tercih ederler. Bunun en önemli nedenlerinden biri gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik gelişmişlik düzeyinin tüm toplumsal kesimlerin taleplerini karşılamaya yetmemesidir.

Kısaca belirtmek gerekirse, kamuoyunu etkilemek için sadece demokratik olmayan baskıcı rejimlerin propagandaya başvurduğunu sanmak yanlıştır. Demokratik rejimler de kamuoyunu etkilemek için propagandaya başvururlar. Ancak, baskıcı rejimler siyasal

iktidarın tek yanlı bir propagandası ile robotlaşmış, her söyleneni itirazsız, düşünmeden benimseyen bireyler yaratmak isterler. Demokratik rejimlerde de gerek siyasal iktidardan gerekse toplumdaki çeşitli ekonomik ve siyasal güç odaklarından vatandaşları belirli görüşler doğrultusunda etkilemek amacıyla yayılan bir propagandadan söz edilebilir. Fakat, demokratik rejimlerde haber ve bilgilendirme kaynaklarının görece çeşitliliği, siyasal kararların alınmasında belirli bir güce sahip olan kamuoyunun doğru ve rasyonel düşünceler etrafında oluşabilmesine olanak sağlar.

Kamuoyu iletişim ve ifade özgürlüğüne bağlı olduğundan, bu özgürlük en fazla nerede ise kamuoyunun etkinliği de orada daha büyüktür. Fiziksel, sosyal ve psikolojik nedenler yüzünden iletişim sınırlandırılmışsa, kamuoyunun biçimlenmesi ya da değişmesi de daha zordur. Öyleyse kamuoyu, özgür, açık ve gelişmiş toplumlarda gelişmekte olan veya kapalı toplumlarda olduğundan daha güçlüdür (Kapani, 1989, s. 152-158). Kamuoyunun oluşumu, yapısı ve niteliği ile içinde bulunulan siyasal sistem arasında yakın bir ilişki vardır. Serbestçe oluşan kamuoyu demokratik sistemin temel taşlarından biridir.

DEMOKRATİK REJİMLERDE KAMUOYUNUN GÜCÜ

Demokratik rejimlerde kamuoyunun gücü hakkında yapılan tartışmalarda farklı görüşler ortaya çıkmaktadır. Bazı bilim insanları demokratik rejimlerde kamuoyunun sanıldığı gibi güçlü olmadığını ileri sürerken bazı bilim insanları da kamuoyunun önemli bir güce sahip olduğunun altını çizmektedirler. Kamuoyunun en etkin olduğu demokratik rejimlerde dahi kamuoyunun herhangi bir etkileme gücünün olup olmadığı tartışma konusudur. Kamuoyunun siyasal ve ekonomik güç odaklarını etkilemede yeterince güçlü olmamasının nedenleri şöyle sıralanabilir: **a-** Kamuoyunu oluşturan gruplar içinde yer alan bireylerin siyasal olaylara ilişkin ilgi noksanlığı. **b-** Sosyal ve siyasal gelişmelere ilişkin bilgilerin doğru, güncel ve tam olarak hazır olmaması ya da kolayca elde edilememesi. **c-** Kamusal iletişimin yetersizliği. **d-** Kamuoyunu oluşturan bireylerin toplumsal olayları ve sorunları genellikle birinci elden değil de daha çok okuyarak, izleyerek ve duyarak (medya aracılığı ile) öğreniyor olması.

Demokratik rejimlerde kamuoyunun hem siyasal iktidarlar hem de toplumda iyi bir imaj edinmek isteyen çeşitli kuruluşlar ve örgütler tarafından dikkate alınması, onun önemli bir güce sahip olduğu yönündeki görüşlerin temelini oluşturur. Demokratik rejimlerde siyasal iktidarlar seçimle iş başına geldiklerinden, kamuoyunun çeşitli toplumsal sorunlara ilişkin görüşlerini dikkate almak zorunluluğu duyarlar. Bu nedenle de kamuoyu duyarlılığı, çeşitli toplumsal sorunların çözümü yolunda uygulanacak

politikaları oluştururken ve öncelikler saptanırken dikkate alınır. Aynı şekilde çalışanlarına veya üyelerine çıkar sağlamak, hizmet götürmek gibi çeşitli amaçlar etrafında oluşturulan kuruluşlar ve örgütlenmeler de söz konusu amaçlarına daha kolay ulaşabilmek için kamuoyunun desteğine gereksinim duyarlar. Bir başka deyişle, demokratik rejimlerde kamuoyunun gücü, siyasal iktidarlara, sivil toplum örgütlerine, ekonomik ve siyasal çıkar çevrelerine ait karar alma süreçlerinde dikkate alınmasından ve bu süreçleri denetleyebilmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak, kamuoyunun gücüne ilişkin olarak sadece böylesine genel bir dizi çıkarımlarda bulunmak bazı detayların gözden kaçmasına neden olabilir. Çünkü gerek siyasal iktidarlar gerekse diğer kuruluşlar ve örgütlenmeler doğrudan kamuoyunun genel çıkarlarına hizmet etmeyen çeşitli politikalarını, kamuoyunun tepkisini çekmeyecek şekilde kitle iletişim araçlarının sağladığı olanaklardan da yararlanarak sunabilir ve uygulamaya koyabilirler. Kamuoyu ile siyasal iktidarlar ve diğer toplumsal güçler arasındaki bu karşılıklı etkileme ve ikna sürecinin nasıl sonuçlanacağı daha çok karşılaşılan sorunun özelliklerine, toplumsal koşullara, iktidarın ve kamuoyunun söz konusu dönemdeki gücüne ve etkinliğine bağlıdır (Atabek ve Dağtaş, 1998, s. 224-278).

SONUÇ

Bugünkü anlamda kamuoyunun ortaya çıkması, 18. yüzyıl ve sonrasında Batı Avrupa'da ortaya çıkan siyasal, ekonomik ve toplumsal koşullar sayesinde mümkün olmuştur. Özellikle 19. yüzyıl ve sonrasında görülen demokratik gelişmeler kamuoyunun etkinlik kazanmasında büyük rol oynamıştır. Genel oy hakkının yaygınlaşmasıyla birlikte kamuoyu, özgür ve serbest seçimleri kendisine temel alan çağdaş demokratik sistemlerin en önemli aktörlerinden biri haline gelmiştir. Çünkü demokrasilerde kamuoyunu ikna etmeden iktidara gelmek ya da iktidarı sürdürmek pek mümkün değildir.

Kendisine böylesine önem atfedilen kamuoyu görüşü belirli sorunlar karşısında kendiliğinden ortaya çıkmaz. Kamuoyu görüşünün ortaya çıkabilmesi için her şeyden önce kamuoyunun bir sorun hakkında bilgilendirilmesi ya da haberdar edilmesi gerekmektedir. Günümüzde bu işlevi büyük ölçüde medya yerine getirmektedir. Bir başka deyişle medya kamuoyunu oluşturan en önemli araçtır.

Günümüzde büyük yatırımlar gerektiren medya kuruluşlarının siyasal iktidarlardan ve ekonomik güç odaklarından etkilenmemesi, görüşlerine medya içeriklerinde yer vermemesi ve onlarla çeşitli ilişkiler kurmaması düşünülemez. Dolayısıyla gündemdeki sorunlar ve bu sorunların olası çözümleri büyük oranda medyayı etkileyen siyasal

İktidarların ve ekonomik güç odaklarının görüşleri doğrultusunda belirlenir. Burada işin püf noktası, medya tarafından önce vatandaşları bilgilendirmek suretiyle oluşturulan daha sonra da kamuoyu görüşü olarak medya tarafından yansıtılan görüşlerin gerçekte toplumun söz konusu sorunlarla ilgili kesimlerine dayanıp dayanmadığıdır. Bir sorun hakkında medya tarafından kamuoyu görüşü olarak bildirilen görüşlerin çoğu zaman gerçek durumu yansıtmadığı, bu görüşlerin aslında toplumsal yaşamda sesi daha yüksek çıkan, görüşlerini duyurabilen çeşitli siyasal ve ekonomik güç odaklarına dayandığı da ileri sürülebilir.

Belirli bir sorun hakkındaki kamuoyu görüşünün gerek kamuoyu araştırma kuruluşları gerekse medya tarafından nesnel olarak tespit edildiğini ve topluma duyurulduğunu varsaysak bile, ortaya çıkan kamuoyunun çeşitli güç odakları tarafından ne ölçüde yönlendirilmiş olduğu sorusu hep vardır. Burada medyanın kamuoyunu etkilemesi bakımından iki temel görüş açısından söz edilebilir. Birincisi, liberal demokratik siyasal sistemlerde medya kuruluşlarının sayısal olarak çokluğunun ve çeşitliliğinin vatandaşlara farklı kaynaklardan bilgilenme olanağı sağlayacağını; böylece en doğru, en geçerli bilgiye ulaşılabileceğini, bunun da kamuoyunun doğru görüşler etrafında oluşmasına ve dolayısıyla toplumsal yararın ortaya çıkmasına hizmet edeceğini düşünmektir. İkincisi ise, genel olarak ifade edersek, ekonomik, teknolojik ve siyasal alanlarda ortaya çıkan gelişmelerin medya sektöründe tekelleşme eğilimlerini arttırdığını, dolayısıyla kamuoyunun ekonomik ve siyasal güç odaklarının yoğun yönlendirmesi altında olduğunu, serbestçe oluşmasının mümkün olmadığını dile getirmektedir.

Demokratik rejimlerdeki yeri ve önemi bakımından kamuoyu, olumlu ve olumsuz çok sayıda eleştiri ile karşı karşıya gelmektedir. Bir taraftan kamuoyunun, demokratik rejimlerde medya aracılığıyla siyasal iktidarı gözlediği ve kamu yararına belirli politikaları uygulaması için onu yönlendirdiği, böylece çok önemli bir işlevi yerine getirdiği ileri sürülmektedir. Diğer taraftan ise kamuoyunun, çeşitli siyasal ve ekonomik güç odaklarının etkisinde kalan medya tarafından yönlendirildiği ve dolayısıyla demokrasiye kendisinden beklenen katkıyı sağlayamadığı dile getirilmektedir. Her iki görüş de içinde belirli doğruları barındırmakla birlikte kamuoyu tarafından sisteme gösterilen rıza, demokrasilerin en önemli özelliklerinden biri olarak kalacak gibi görünüyor.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Ağaoğulları, M. A. ve Köker, L. (1991). İmparatorluktan tanrı devletine siyasi düşünceler. Ankara: İmge.
- Alankuş Kural, S. (1995). Temsili kamuoyu. Ankara: Yayınlanmamış Eser.
- Atabek, N. (1996). Kamuoyu: Basında kamuoyu araştırmaları. Yeni Türkiye, 11.
- Atabek, N. ve Dağtaş, E. (1998). Kamuoyu ve iletişim. Eskişehir: Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayını.
- Bektaş, A. (1996). Kamuoyu, iletişim ve demokrasi. İstanbul: Bağlam.
- Erdoğan, İ. (1999). Dördüncü gücün ilettiği: Amerikan örneği. K. Alemdar (Ed.), Medya gücü ve demokratik kurumlar. İstanbul: Afa.
- Ergüder, A. (1993). Uygarlık tarihi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayını.
- Ginsberg, G. (1986). The captive public. New York: Basic Books.
- Habermas, J. (1997). Kamusal yaşamın yapısal dönüşümü. T. Bora ve M. Sancar. (Çev.). İstanbul: İletişim.
- İrvan, S. (1994-95, Aralık/Ocak). Demokratik sistemde medyanın rolü. Birikim, 68-69.
- Kapani, M. (1992). Politika bilimine giriş. Ankara: Bilgi.
- Kaya, R. (1999). Medya, toplum, siyaset. K. Alemdar (Ed.), Medya gücü ve demokratik kurumlar. İstanbul: Afa.
- Lasorsa, L. D. (1991 Summer/Spring) Effects of newspaper competition on public opinion diversity. Journalism Quarterly, 68.
- Price, V. & Roberts, D. F. (1989). Public Opinion Process. In Charles R. Berger & Steven H. Chaffee. (Eds), Handbook of Communication Science. London: Sage.

Price, V. (1992). Public opinion. New York: Sage.

Sennett, R. (1996). Kamusal insanın çöküşü. İstanbul: Ayrıntı.

Thomson, J. B. (1990). Ideology and modern culture. Cambridge: Polity Press.

Welch, S. & Comer, J. (1975). Public opinion, its formation, measurement, and impact. California: Myfield.